

Isten személyes.

Istennek a világhoz való viszonyát a megelőző fejezetben már megvitattuk s ott futólag utaltunk arra, hogy a személytelen pántheista felfogás tarthatatlan. Most megpróbáljuk érveket hozni fel annak igazolására, hogy Isten mindennek teremtője, fenntartó személye.

Az ember, az átlag, az életet élő vallásos ember nem is tudja Istent másképp elképzelni, mint személyes valóságot. Látni fogjuk, hogy ez az elképzelés komoly megérzésen alapul; olyan megérzésen, amelyet a gondolkozás figyelmen kívül nem hagyhat. Természetesen még a legközönségesebb ember is ritkán tételezi fel Istent olyan szellemi személyes lénynek, mint amilyen ő maga. Valahogy egyéni meggyőződése, mások vagy saját vallásos élménye azt igazolják számára, hogy Isten valamiképpen másként személyes, mint az ember. Ezt a bizonyos többlet személyességet nem tudja ugyan szavakba foglalni, ezt csak érzi, hiszi, tudja.

Mindez azonban nem zárja ki, hogy nincsenek vallásos megérzések, amelyeket ne a személyes Isten jelenléte jellemezne. Amikor a hatalmas világ mérhetetlen erői, a csillagos ég fensége az olykor-olykor megnyilatkozó, világot megrendítő borzalmas mozdulás a saját semmiségünket juttatják eszünkbe, amikor az úgynevezett függés-érzete, vagy a »tremendum« átvonul valónkon, ilyenkor nem feltétlen személyes Istenség az, amit megérzünk. És az ilyen pillanatok nem ritkák. Amikor azonban e megérzés alapján lelkünk elmélyedni vágyik, amikor összekötetéseket keresünk e titokzatos jelenléttel, mégis csak igazat kell adnunk a vallásos ember általános hitének, megérzésének. Amint láttuk, a keleti vallások is csak addig tudnak személytelen erőkről beszélni s azokkal kapcsolatban lelkesedni, amíg a filozófia síkján, tehát tisztán az elmélet birodalmában élnek. Mihelyt az

élettel, a valóságos küzdelemmel, az örömmel és fájdalommal hozzák azt kapcsolatba, abban a pillanatban megszemélyesítik.

Az ember érzi, tudja, hogy a világegyetem él. »Gondolkozatok a világegyetemről, mint amely él«¹ — mondja Jacks egy neves könyvében, — amelyben az élet nagy kérdéseivel kapcsolatban kimutatja, hogy a világegyetem minden porcikájában élő létezés. Ez az élet pedig magából az Istenből táplálkozik. Ő a legfőbb élet, amely nélkül más élet nem lehetne. Ha pedig Isten a tények bizonyítása szerint élő Isten, szükségképpen úgy kell gondolkoznunk róla, mint amely személyes élet, mert személynek lenni annyit tesz, mint a leghatározottabban élni.

A vallás azonfelül, hogy személyes viszonyt létesít az ember és Isten között, hisz az értékek megmaradásában. Erre már egy megelőző fejezetben utaltunk. Ez más szóval azt jelenti, hogy azok az ítéletek, amelyeket az emberi elmének feltétlen meg kell hoznia a jó és a rossz megjelölésére, szükségszerű ítéletek; elkerülhetetlenek, olyanok, amelyeket a dolgok maguk és az emberi elme találkozása önkéntelenül felidéz. A minőségi különbség létezése, vagyis az értékek előfordulása egyúttal azonban azt is jelenti, hogy az ezeket biztosító Isten személyes. Személyes, mert személyiség nélkül semmiféle érték nem létezhetik. Ha a világból minden személyes tudatot kivonnánk, egyúttal minden értéket, minőségszerinti megkülönböztetést is megsemmisítenénk. Legfeljebb azt jegyezhetjük meg, hogy az értékek feltételei megmaradnának, a lehetőségeket ezzel nem rombolnók le s amikor újra visszaadnók a világnak a személyes tudatot és tapasztalatot, akkor újra előállnának az értékek. »Minden vallásos magatartás mögött, a legkezdetlegesebb formától a legmagasabbig, szükségképpen végighúzódik az a meggyőződés, hogy e magatartást előidéző objektum, az imádás tárgya megközelíthető és az imádságot meghallgató. Ebből a szempontból tehát jó.«² E hit és felfogás az alapja a később kifejlődő erkölcsiségnek. Az Isten jósága pedig szoros összefüggésben van személyiségével. Az a jóság, amely senkihez nem tartozik, amely senkinek sem jósága, egyáltalán nem jóság. A jóság érték, tehát személlyel kapcsolatos.

Vannak azonban néhányan, akik hisznek egy úgynevezett »semleges lényeg«-ben.³ Ez a fogalom olyan tárgyat jelképez,

¹ „The Living Universe“ 52. l.

² Waterhouse: The Phil. of. Rel. Exp. 256. l.

³ Dr. H. M. Scheffer és rajta kívül még mások, különösen az amerikai új realisták.

jelent, amely se nem szellemi, se nem anyagi, hanem a kettő között létező valami, semleges, neutrális. Ez nem létezik, nem cselekvő, hanem egy tér és időnélküli állapotban elképzelhető valami olyan, mint a térben képzelt matematikai pont. Szerintük ez a semleges, sem ilyen, sem olyan létezés felelős minden létezésért. A vallásos világnézet szerint azonban minden ilyen elvont fogalom s így a semleges lényeg is egy isteni gondolat és akarat teremtetési formája. E világnézet nem hiszi, hogy a személyest meg lehetne magyarázni a semlegessel. Ezzel szemben meggyőződése, hogy a személyes oka lehet a személytelennek, a semlegesnek és az érzéketlennek. Mint érdekes álláspontot, meg kellett említenünk ezt a felfogást, hiszen ez egy határozott lépés a világ szellemi valóságának felfogása felé és a materializmussal szemben haladottabb felfogást képvisel. Amint már a második fejezetben Spauldinggal kapcsolatban láttuk, ezek a semleges lényegek nem anyagi természetűek, de inkább hasonlítanak a létezés szellemi formáihoz.

Vannak, akik, Istent személyfelettinek nevezik.¹ Szerintük: azt mondani Istenről, hogy személyes, ugyanannyi, mind azt állítani, hogy emberi. Ez azonban nem végzetes ellenvetés. Már láttuk, hogy az anthropomorfizmustól még akkor sem tudnánk teljesen megszabadulni, ha nagyon akarnánk. Ha a személyfelettség emberfelettséget jelent csupán s nem öntudatnélküli szellemet, akkor ez az álláspont csak erősítheti előbbi fejtegetéseinket. Ha ez azonban arra utal, hogy Isten öntudattal nem rendelkező valami, akkor tarthatatlan. Tagadni Isten öntudatos személyiségét, annyit jelent, mint tagadni azt, hogy Isten tervez, akar, tud, szeret, mert mindezen tulajdonságok tudatos folyamatot tételeznek fel. Ha van Isten és ez az Isten érdemes a mi imádásunkra, feltétlen tudattal rendelkezőnek kell lennie. Egy vak erőből félhetünk, de azt imádni nem tudjuk; egy öntudatlan szellemet lehet sajnálni, de hozzá zsoltárt énekelni kevésbé. Ha a tudatos fogalmán túl akarunk menni s azáltal akarjuk megmagyarázni Isten természetes vonásait, magunk alól elveszítjük a tapasztalat bizonyosságát. A tudatoson kívül tapasztalatunk szerint csak a tudatnélküli van. A tudatnélküli pedig nemcsak, hogy nem több az embernél; jelentősége tartalma, értéke annál sokkal kevesebb. Eszerint tehát a személyfeletti inkább személy alattivá zsugorodik össze. Nem azt jelenti ez természetesen,

¹ W. Brown: „Science and Personality“ 224. l.

hogy meg kell maradnunk a személyes fogalom emberi vonatkozásainál. A személyiség fogalma meghatározhatatlan, annyira bonyolult szellemi tartalom, hogy azt szavakba foglalni maradék nélkül nem lehet. Így tehát a személyiség fogalmát, természetét illetőleg folyton van tanulni valónk. Isten személyiségéről mind többet és többet tudunk meg. »Isten mindaz, amit róla tudunk és még valami«, amint ezt előbb mondtuk. Érveléseinkre egyetlen megjegyeznivalónk még csak az, hogy ez a még meg nem ismert »valami« nem lehet olyan értelemben személyfeletti, hogy egyúttal személytelenné, tudatnélkülivé váljék, mert akkor minden tudásunk, vallásunk, egész életünk s talán a világ maga is értelmetlenül összeesik.